

МИРОСЛАВ Ж. КРСТИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

БОЈАНА М. РИСТИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

САВЕСНОСТ И ОТВОРЕНОСТ КАО ПРЕДИКТОРИ РИЗИЧНОГ И ДЕЛИКВЕНТНОГ ПОНАШАЊА АДОЛЕСЦЕНАТА

САЖЕТАК. Уз помоћ упитника ризичног и деликвентног понашања младих и ска-
ла ризичног понашања које су новијег датума, те упитника димензија/
особина личности петофакторским и шестофакторским моделом лич-
ности, пратећи неке од демографских података, на основу процене по-
родичних односа, нивоа емоционалне и социјалне интелигенције ис-
питаника и других параметара тежили смо да издвојимо неке од пре-
диктора ризичног и деликвентног понашања адолесцената са циљем
предузимања различитих превентивних активности, посебно у сфери
поремећаја понашања деце и младих. И не само то, намера је да уз при-
каз четири истраживања (Структура личности и ризико-фактори код
adolесцената; Породични односи, црте личности и склоност ка агре-
сивним облицима понашања адолесцената; Схизотипалне карактери-
стике и емоционална интелигенција као фактори агресивности адоле-
сцената; Личност, породични ризико-фактори и психопатија као пре-

¹ porodica.krstic@gmail.com

² bojana.ristic94@gmail.com

Рад је примљен 15. новембра 2019, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 3. децембра 2019.

диктори криминалног понашања код адолесцената)³ дамо практични и теоријски допринос пре свега у психодијагностици деце и младих, форензичкој психологији, психологији менталног здравља деце и младих и предвиђању понашања деце и младих, као и психологији као науци уопште, јер је предвиђање један од важних, ако не и најважнијих, циљева науке. У овом раду, због ограниченог обима, бавићемо се само једним истраживањем под називом „Структура личности и ризико-фактори код адолесцената“⁴ и предлогом идеја у вези са практичном применом овог истраживања у клиничкој пракси и психологији, те примењеним гранама клиничке психологије уопште.

Истраживање је имало за циљ да испита да ли су особине личности статистички значајни предиктори ризичног и деликвентног понашања адолесцената. Резултати показују да димензије савесности и отворености представљају предикторе различитих категорија ризичног и деликвентног понашања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: особине личности; ризична и деликвентна понашања; адолесценти.

УВОД

Чињеница је да пракса у клиничкој психологији, психологији менталног здравља, форензичкој психологији и другим примењеним гранама психологије иде испред теорије. Дакле, пракса и искуство, а потом истраживања, пут су до нових доприноса теоријским знањима у примењеној психологији. Из тих разлога, као члан тима са тимом мастераната, као ментор семинарских и мастер радова, иницирао сам више истраживања у оквиру предмета *Психолошологија и психодијагностика деце и младих, Психолошологија менталног здравља и Форензичка психолошологија*. Идеја је да у оквиру форензичке психологије, која је суштински повезана са клиничком психологијом као примењеном граном психологије (посебно са психодијагностиком), постигнемо оно што је вероватна или највероватнија истина за појединца у датим околностима, а

³ С обзиром на то да су теме и узорак адолесцената за наведена четири истраживања (Ристић, Б., Ђорђевић, И., Станојевић, А., Нешић, М.) обављена у Косовској Митровици, Куршумлији, Крушевцу и Нишу под менторством аутора овог рада, овај рад је и резултат истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

⁴ „Структура личности и ризико-фактори код адолесцената“, одбрањен мастер рад (2019).

у вези са правном радњом која је предмет судског поступка увођењем нових психодијагностичких инструмената. Због свог великог значаја агресија је, била и остала, предмет проучавања многих наука: антропологије, социологије, психологије, психијатрије, филозофије, права, судске психопатологије, а значајно је последњих година актуелизирана и у форензичкој психологији, јер је савремени и цивилизовани свет у коме живимо последњих деценија преплављен таласом агресије и деструктивног понашања, све чешћи међу млађом популацијом. Чињеница да су ови облици понашања и насиља све више заступљени међу млађим нараштајима утицао је да се Међународна здравствена организација бави овом проблематиком и дефинише насиље као намерно, запређено или актуелно коришћење физичке силе или моћи против себе или друге особе, или против групе или заједнице, које води, или са великом вероватноћом може довести до повреде, смрти, психолошке повреде, неразвијености или депривације (Krug, E. G. et al., 2002). Све ово усмерило нас је да поред истраживања узорка деце и младих деликвентног, асоцијалног понашања истражујемо ризико-факторе таквог понашања код деце и младих који нису окарактерисани као деликвенти и починиоци кривичних дела. Уз помоћ упитника ризичног и деликвентног понашања младих и скала ризичног понашања које су новијег датума, те упитника димензија/особина личности петофакторским и шестофакторским моделом личности, пратећи неке од демографских података, на основу процене породичних односа, нивоа емоционалне и социјалне интелигенције испитаника и других параметара тежили смо да издвојимо неке од предиктора ризичног и деликвентног понашања адолесцената са циљем предузимања различитих превентивних активности, посебно у областима поремећаја понашања деце и младих (као допринос психологији менталног здравља, чији је један од најважнијих задатака да се делује превентивно у заштити и унапређењу менталног здравља).

Предикција схваћена као предвиђање људског понашања (захтева добро познавање појединца укључујући његову прошлост, садашњост, као и поуздане претпоставке о могућем понашању у будућности) допринос је, шире гледано, психологији као науци уопште, јер је предвиђање један од важнијих циљева науке. Другим речима, научник настоји да предвиђањем прошири и пренесе значење својих актуелних налаза у будућност, односно прошлост, или, како неки методолози говоре – да на основу садашњег

антиципира будуће и прошло стање (Porović, 1971). У односу на предикцију као критеријум валидности међу клиничким психолозима нема никакве сагласности, па се ставови по том питању простиру од става „чини шта можеш“ (предвиђа се и кад нема научне основе – на бази искуства и личних способности), преко става који у потпуности негира предикцију као критеријум валидности клиничке методе и помирљивог става који истиче да је предикција значајан, али не и једини критеријум валидности, до става да је предикција ако не једини, онда сигурно најважнији критеријум валидности клиничке методе (Nietzel et al., 2001). Став да је предикција ако не једини, онда сигурно најважнији критеријум валидности клиничке методе, односно став Ајзенка и Сарбина да је предвиђање једино сигурно мерило стварног знања (Eysenck, 1957; Sarbin, 1960, према: Berger, 1979) и наш је став. Наравно, у оквиру клиничког рада, у односу на два типа предвиђања у психологији (статистичко и идиографско предвиђање, а у оквиру идиографског, клиничко предвиђање наш је избор и опредељење), где нам је прихватљиво схватање Пола Мила да предвиђање „поставља пред испитивача захтев да индивидуализује своје поступке објашњавања и предвиђања не занемарујући ни опште правилности, нити пак оно што је јединствено у свакој индивидуи. Најкраће речено, ово схватање не полази од тога да јединственост и идиосинкратичност значе потпуно одсуство сличности међу људима“ (Meel, 1956). Дакле, само предвиђање, по наводима Бошка Поповића, треба вршити на основу постојаности, коју никада не смемо схватити као апсолутну, већ искључиво као релативну (Porović, 1971). И на крају, у овом и другим радовима овог тима, истраживања која су урађена статистичким методама и добијене резултате истраживања треба примењивати у складу са правилима и принципима клиничког метода и приступа и наведеном Миловом схватању и препорукама.

ИСТРАЖИВАЊЕ

СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ И РИЗИКО-ФАКТОРИ КОД АДОЛЕСЦЕНАТА

ТЕОРИЈСКИ ДЕО

Иако је утврђено да ризична понашања адолесцената могу бити изазвана различитим факторима, ово истраживање има за циљ да испита специфичан допринос који различите особине/ди-

мензије личности могу имати у развоју непожељних понашања. Сматра се да су особине личности одговорне за понашање појединца, а из свега реченог, следи да се то понашање може предвидети са одређеним степеном вероватноће (Игњатовић и др., 1991, према: Смедеревац и Митровић, 2006).

Оно што је заједничко за све присталице ове парадигме је основни концепт од кога се полази, а то је концепт црта (димензија) личности. Теоретичари полазе од основне хипотезе да су особине унутрашње карактеристике и да оне имају каузални примат у односу на понашање, тј. да је неопходно разликовати видљиво понашање од особина које се налазе унутар индивидуе (Смедеревац и Митровић, 2006). У истраживањима индивидуалних разлика и даље је актуелно настојање да се дође до коначног броја широко описаних особина (црта) којима ће бити могуће релативно потпуно описати сваку личност. У решавању проблема почетног скупа варијабли могу се издвојити два приступа: лексички и рационални. У оквиру лексичког приступа личности доминантно се користе два приступа и модела личности: петофакторски модел (McCrae & Costa) и модел Великих пет (John & Srivastava, 1999). Модел Великих пет подразумева хијерархијску структуру у организацији црта личности. Највише на хијерархијској лествици налази се пет фактора, пет базичних фактора, који су у основи особина личности, а то су: екстраверзија, сарадљивост, савесност, неуротицизам и отвореност.

- 1) Неуротицизам као димензија разликује прилагођеност и емоционалну стабилност у односу на неприлагођеност и емоционалну нестабилност и представља општу тенденцију да се доживе негативни афекти и генералну вулнерабилност;
- 2) Екстраверзија се односи на социјабилност, односно друштвеност, а екстравертне особе преферирају активности које укључују друге људе или носе већи степен узбуђења, док су интроверти резервисани и затворени;
- 3) Отвореност подразумева естетску и интелектуалну радозналост, као и отворености за другачије вредности и културе и генерално недогматичност, а низак степен отворености карактерише конвенционалне и конзервативне појединце сужењих интересовања;
- 4) Сарадљивост као димензија тиче се првенствено интерперсоналних односа индивидуе и укључује поверење, алтруизам и

саосећајност, насупрот цинизму, себичности, компетитивности и антагонизму;

- 5) Савесност представља способност самоконтроле, дисциплиновану тежњу ка циљевима и придржавање својих принципа и испољава се у планирању, организацији и извршењу обавеза, док су особе ниске савесности импулсивне, безбрижне и хедонистички оријентисане.

АДОЛЕСЦЕНЦИЈА И РИЗИЦИ АДОЛЕСЦЕНТНОГ ДОБА

Адолесценција представља специфичан кризни период развоја у животу сваке индивидуе. Адолесценција је период када индивидуа престаје да буде дете и почиње да расте. Промене које прате период адолесценције су у физичкој, емоционалној, интелектуалној, сексуалној, социјалној, моралној сфери... Иако се адолесценција сматра примарно прогресивним периодом, она истовремено носи са собом и одређене ризике. Наиме, поред потенцијала за промену, то је такође и период када сви проблеми и лоша решења из ранијих развојних фаза долазе до изражаја (Влајковић, 2001). Промене стога укључују тело, психички склоп, структуру, понашање, однос према себи, однос према другима, социјални статус, систем вредности (Крстић, 2009). Ту долази и до нормативне кризе, тј. адолесцентне кризе, коју одликује неубичајено понашање и претерана емоционалност, која уколико траје дуго или је врло интензивна, може захтевати психолошки или чак психијатријски третман.

РИЗИЧНА ПОНАШАЊА У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ

Период адолесценције је доба експериментисања, нарочито у оквиру активности, које се могу окарактерисати као ризичне (Galambos, 1998, према: Жикић и Драгишић, 2009). Ризично понашање код адолесцената често се схвата као нормална фаза у развоју младе особе и многи сматрају да су таква искуства од пресудне важности у психосоцијалном развоју адолесцента, те да представљају важан фактор за остваривање успешне транзиције ка зрелом добу (Бацковић, Максимовић, Стевановић, 2007). Већина ових понашања представља краткотрајне авантуре, али један део адолесцената може у њима остати истрајан, толико да та ризична понашања постану трајна (Лацковић-Гргин, 2006). Под појмом ризично понашање најчешће се обухватају различити видови друштвено неприлагођеног или упадљивог одступања у понашању. Не постоји једна општеприхваћена дефиниција ри-

зичног понашања – таквим понашањима сматрају се сва понашања младих којима они доводе у опасност сопствено здравље и угрожавају друштвене вредности (Љубичић, 2012). Феномен ризичног понашања обухвата веома широк спектар појава које су друштвено неприхватљиве и које није у потпуности могуће обухватити, те не треба да изненађује чињеница да се у литератури могу срести различити термини којима се именују суштински сличне, ако не и исте ствари. Неки од термина који се користе су: деца и омладина са поремећајима у друштвеном понашању (Пијановић, 1999, према: Љубичић, 2012), друштвено поремећено понашање (Крстић, 1997, према: Љубичић, 2012), социјално патолошко понашање младих (Букелић, 2000, према: Љубичић, 2012), итд.

Најчешћи етиолошки чинилац који се наводи у објашњавању ризичног понашања је непосредна средина у којој млади одрастају и живе. Узроке ризичног понашања, осим у срединским факторима, могуће је пронаћи и у самим личностима адолесцената и младих особа. Више лонгитудиналних студија показало је да постоји повезаност, са једне стране, између слабих школских постигнућа, недовољно развијених социјалних вештина и вербалних способности, те развоја непожељног понашања, са друге стране. Супротно овоме, развијене сазнајне способности, а нарочито у вербалном домену, представљају статистички значајан фактор који може утицати на умањење вероватноће јављања и развоја непожељног понашања (Justicia et al., 2006). Као битни фактори који могу утицати на појаву ризичног понашања младих наводе се и ниско школско постигнуће, бежање из школе, дружење са вршњацима који имају проблеме у прилагођавању, дунт, социјална изолација итд. (Bernstein & Cassel, 2007, према: Љубичић, 2012). Уз напомену да ризична понашања у која се млади упуштају могу бити и један од начина за постизање аутономије којој теже – на тај начин се удаљавају од својих родитеља и изграђују сопствени идентитет (France, 2000).

ИСТРАЖИВАЊА РИЗИЧНИХ ПОНАШАЊА КОД АДОЛЕСЦЕНАТА

Резултати различитих домаћих истраживања показали су да особине личности и породица представљају значајне факторе ризика за појаву насилног понашања деце, а са друге стране, могу бити и значајни протективни фактори, који спречавају развој и испољавање овог непожељног понашања (Југовић, 2004; Стојадиновић, 2004, према: Максимовић и сар., 2008).

Истраживања ризичног и делинквентног понашања младих углавном показују значајне и конзистентне разлике у манифестацији те врсте понашања код момака и девојака. Особе мушког пола двоструко су чешће склоније манифестацији делинквентног понашања од особа женског пола (Fagan et al., 2007).

МЕТОДОЛОШКИ ДЕО ИСТРАЖИВАЊА

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Основни предмет овог истраживања је испитивање односа црта личности и склоности ка различитим облицима ризичног и делинквентног понашања адолесцената.

ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживањем овог проблема доприноси се унапређењу знања о међусобној повезаности особина личности и ризичног и делинквентног понашања. Ово испитивање допринеће разумевању овог феномена тако што ће указати на значај индивидуалних карактеристика појединца у вероватноћи испољавања и јављања ризичног и делинквентног понашања. Осим тога, истраживање ће указати на потенцијалне разлике у манифестацији ризичног понашања у односу на различите социодемографске карактеристике узорка.

ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Основни циљ: утврдити да ли су особине личности статистички значајни предиктори ризичног и делинквентног понашања адолесцената.

Специфични циљеви:

- 1) Утврдити да ли постоји статистички значајна повезаност између особина личности и ризичног и делинквентног понашања адолесцената;
- 2) Утврдити да ли су особине личности статистички значајни предиктори ризичног и делинквентног понашања адолесцената;
- 3) Утврдити да ли постоје статистички значајне разлике у изражености особина личности и ризичног и делинквентног понашања адолесцената с обзиром на социодемографске варијабле (пол, школски успех).

ВАРИЈАБЛЕ ИСТРАЖИВАЊА

Независне/предикторске варијабле: особине личности, операционализоване преко скорова на скали БФИ (John & Srivastava, 1999): Екстраверзија (Е), Сарадљивост (А), Неуротицизам (Н), Савесност (Ц), Отвореност (О).

Зависне/критеријумске варијабле: фреквенција ризичних и делинквентних понашања, дефинисана преко СРДП упитника (Ручевић, Ајдуковић, Шинцек, 2009). Обухваћена су следећа ризична понашања: прекршајна и лакша делинквентна понашања, непожељна нормативна понашања, ризична сексуална понашања, коришћење или злоупотреба психоактивних супстанци, насилничко понашање у блиским односима, тешке крађе, провале, разбојништво и суицидална и аутоагресивна понашања.

ИНСТРУМЕНТИ

Инвентар Великих пет – БФИ (John & Srivastava, 1999) састоји се од 44 ставке, којима се на петостепеној скали (од 1 = „уопште се не слажем“ до 5 = „у потпуности се слажем“) мери пет димензија личности модела Великих пет.

СРДП – 2007 (Ручевић, Ајдуковић, Шинцек, 2009), упитник самоисказа ризичног и делинквентног понашања младих. Ова скала мери фреквенцију разних облика ризичног и делинквентног понашања, састоји се од 42 ајтема, засићене са седам горенаведених фактора.

ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Основна хипотеза: особине личности су статистички значајни предиктори ризичног и делинквентног понашања адолесцената.

Специфичне хипотезе:

- 1) Постоји статистички значајна повезаност између особина личности и ризичног и делинквентног понашања адолесцената;
- 2) Постоји статистички значајан предиктивни утицај особина личности у објашњењу ризичног и делинквентног понашања адолесцената;
- 3) Постоје статистички значајне разлике у изражености особина личности и ризичног и делинквентног понашања адолесцената с обзиром на социодемографске варијабле (пол, школски успех).

УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Узорак је био пригодан и чинило га је 135 ученика средњих школа: Гимназије и средње Економске школе.

- 1) У истраживању је учествовало нешто више дечака него девојчица: дечаци су чинили 54,1% узорка, док су девојчице чиниле 45,9% целокупног узорка;
- 2) На основу приказаних резултата може се видети да је у истраживању учествовало највише ученика са одличним успехом (50,4%), нешто мање са врло добрим успехом (25,9%), затим са добрим успехом (20%) и најмање са довољним успехом (3,7%). Може се видети да узорак истраживања није уједначен по оценама – разлог томе је што је истраживање спроведено на крају школске године, у време када ученици увелико поправљају своје оцене, те је због тога више ученика са одличним и врло добрим успехом.

СТАТИСТИЧКА ОБРАДА ПОДАТАКА

Добијени подаци обрађивани су у софтверском пакету СПСС (Statistical Package for the Social Sciences 20.00). За испитивање поузданости мерења коришћен је Кронбахов α коефицијент поузданости, за испитивање повезаности између варијабли истраживања коришћен је Пирсонов коефицијент корелације. Са циљем утврђивања предиктивне вредности особина личности коришћена је мултипла регресиона анализа. За испитивање разлика у изражености истраживачких варијабли коришћена је комбинација параметријских техника (т-тест, АНОВА) и непараметријских техника (Мен-Витнијев тест, Крускал-Волисов тест).

ПОСТУПАК ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је спроведено током месеца маја 2019. године у средњим школама. Испитаницима су упитници задавани групно, уз асистенцију школског психолога или предметног наставника за време трајања школских часова. Испитивање је било анонимно.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПРЕМА СПЕЦИФИЧНИМ ХИПОТЕЗАМА ИСТРАЖИВАЊА

Специфична хипотеза др. 1 – постоји статистички значајна повезаност између особина личности и ризичног и делинквентног понашања адолесцената.

На основу резултата може се закључити да постоје статистички значајне негативне и ниске корелације између димензије савесности и следећих ризичних и делинквентних понашања: прекршајна и лакша делинквентна понашања ($r=-.255$, $p<0,01$), тешке крађе, провале и разбојништво ($r=-.250$, $p<0,01$), суицидална и аутоагресивна понашања ($r=-.187$, $p<0,05$), и укупног скорa делинквентног и ризичног понашања ($r=-.265$, $p<0,01$). Такође, добијене су статистички значајне негативне и ниске корелације између димензије отвореност и прекршајних и лакших делинквентних понашања ($r=-.215$, $p<0,05$) и укупног скорa делинквентног и ризичног понашања ($r=-.170$, $p<0,05$).

Специфична хипотеза др. 2 – постоји статистички значајан предиктивни утицај особина личности у објашњењу ризичног и делинквентног понашања адолесцената.

А. На основу добијених података може се закључити да димензија екстраверзије, сарадљивост и неуротицизам нису статистички значајан предиктор ни једне категорије делинквентних и ризичних понашања.

Б. На основу добијених резултата може се закључити да је димензија личности савесност статистички значајан предиктор следећих категорија делинквентних и ризичних понашања: прекршајна и лакша делинквентна понашања ($R=0.255$, проценат објашњене варијансе 6,5%), тешке крађе, провале, разбојништво ($R=0.250$, проценат објашњене варијансе 6,2%) и суицидална и аутоагресивна понашања ($R=0.187$, проценат објашњене варијансе 3,5%). Такође, утврђено је да је димензија сарадљивости статистички значајан предиктор укупног делинквентног и ризичног понашања – коефицијент мултипле корелације износи $R=0.265$, а проценат објашњене варијансе износи 7%.

Ц. На основу резултата може се закључити да је димензија отвореност статистички значајан предиктор категорије прекршајна и лакша делинквентна понашања ($R=0.217$, проценат објашњене варијансе 4,7%). Такође, утврђено је да је димензија отворености статистички значајан предиктор укупног делинквент-

ног и ризичног понашања – коефицијент мултипле корелације износи $R=0.170$, а проценат објашњене варијансе износи 2,9%.

Специфична хипотеза др. 3 – постоје статистички значајне разлике у изражености особина личности и ризичног и делинквентног понашања адолесцената с обзиром на социодемографске варијабле (пол, школски успех).

А. На основу добијених резултата може се видети да мушки испитаници имају статистички израженије скорове на следећим варијаблама: прекршајна и лакша делинквентна понашања, непожељна нормативна понашања, ризична сексуална понашања, коришћење или злоупотреба психоактивних супстанци, тешке крађе, провале, разбојништво и укупан скор делинквентног и ризичног понашања. Са друге стране, женски испитаници показују статистички значајно израженије скорове на варијаблама савесност и отвореност.

Б. На основу добијених резултата може се закључити да постоје статистички значајне разлике на димензијама савесност и отвореност у односу на школски успех испитаника. Са циљем бољег разумевања добијених разлика, извршено је даље поређење група $\bar{y}_{\text{ос}} \text{ хок}$ тестом Tukey HSD.

а. На основу резултата $\bar{y}_{\text{ос}} \text{ хок}$ теста можемо прецизније утврдити добијене разлике у изражености димензије савесности код ученика са различитим школским успехом. Резултати показују да постоји статистички значајна разлика у изражености савесности између деце са добрим и одличним школским успехом – ученици који су одлични имају статистички значајно израженије скорове од ученика са добрим школским успехом на овој димензији.

б. На основу резултата $\bar{y}_{\text{ос}} \text{ хок}$ теста можемо прецизније утврдити и добијене разлике у изражености димензије отвореност код ученика са различитим школским успехом. Резултати показују да постоји статистички значајна разлика у изражености отворености између деце са добрим и одличним школским успехом – ученици који су одлични имају статистички значајно израженије скорове на овој димензији. Такође, може се видети да постоје статистички значајне разлике на појединим истраживачким варијаблама на основу школског успеха испитаника. Наиме, резултати показују да испитаници са довољним школским успехом имају статистички најизраженије скорове на варијабли прекршајна и

лакша делинквентна понашања и на варијабли укупног скорa делинквентног и ризичног понашања.

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Ово истраживање имало је за циљ да испита међусобни однос између црта личности операционализованих преко модела Великих пет и склоности ка различитим облицима ризичног и делинквентног понашања адолесцената, на узорку ученика другог и трећег разреда средњих школа. Спроведено истраживање имало је за циљ да испита да ли су особине личности статистички значајни предиктори ризичног и делинквентног понашања адолесцената. Осим тога, у истраживању су испитиване повезаности између наведених варијабли, као и разлике у њиховој изражености у односу на социодемографске варијабле, као што су пол, разред и школски успех.

Резултати су показали да постоје статистички значајне негативне и ниске корелације између димензије савесности и појединих категорија ризичних и делинквентних понашања, као и укупног скорa делинквентног и ризичног понашања. Ови резултати су донекле очекивани, јер се димензија савесности, између осталог, односи и на поштовање моралних принципа и поштовање правила (Смедеревац и Митровић, 2006). Појединци који имају ниже скорове на овој димензији упуштаће се у већи број ризичних и делинквентних понашања, јер их мање обавезују морални принципи у понашању. Такође, истраживања су утврдила да је ниска савесност адолесцената статистички значајан фактор у објашњењу појаве поремећаја понашања и генералног насилног понашања (Ивановић-Ковачевић и сар., 2010; Andersen et al., 2007, према: Шобот и сар., 2010). Друга истраживања показала су да је димензија савесности негативно повезана са учесталости бунтовних ризичних понашања код адолесцената, тј. да они адолесценти са нижим скоровима на овој димензији чешће испољавају ризична понашања (Gullone & Moore, 2000), као и да адолесценти са ниском савесношћу извештавају о већем броју почињених кривичних дела крађе и вандализма (Heaven, 1996). Утврђено је да је ниска савесност у комбинацији са ниским скоровима на сарадљивости (пријатности) добар предиктор екстернализованих проблема и делинквентних понашања (John et al., 1994; Measelle et al., 2005; Robins et al., 1994, 1996; према: Опсеница-Костић, 2012).

Са друге стране, утврђено је да висока савесност представља про-ективни фактор у појави непожељних понашања, како адолесцената тако и одраслих – постоје налази који говоре да особе са високим скоровима на овој димензији избегавају ризична понашања у вези са послом, школом и здрављем (Soane & Chimel, 2004).

Резултати добијени у овом истраживању показали су да постоји статистички значајна негативна и ниска корелација између димензије отворености и прекршајних и лакших делинквентних понашања и укупног скорa делинквентног и ризичног понашања, тј. генералне изражености ризичног и делинквентног понашања, чиме су потврђени налази добијени у другим истраживањима (Markey et al., 2003). Претпоставља се да особе које имају изражену димензију отворености преферирају нова, непозната искуства уместо већ познатих, те је могуће да их та жеља може на неки начин мотивисати на давање различитим активностима, које могу бити и ризичног и делинквентног карактера. Такође, могуће је да упуштање у ризична понашања може бити и одраз неконвенционалности и особености особе, чин који представља одраз неконформизма особе. Са друге стране, према неким ауторима, могуће је да су отвореније особе у ствари свесније и способније у процени последица ризичних понашања, што их може на неки начин штити од учествовања у њима (Каледић Маглица, 2010). Свакако, неопходно је спроводити даља истраживања како би се овај утицај што прецизније објаснио.

Друга хипотеза гласила је да постоји статистички значајан предиктивни утицај особина личности у објашњењу ризичног и делинквентног понашања адолесцената. Димензија савесност представља статистички значајан удео у предикцији генералног делинквентног и ризичног понашања. Различита истраживања потврдила су значај димензије савесности у објашњењу ризичног и делинквентног понашања адолесцената (Ивановић-Ковачевић и сар., 2010; Andersen KG и сар., 2007; према: Шобот и сар., 2010; Gullone & Moore, 2000; Soane & Chimel, 2004). Што се тиче димензије отворености, она представља статистички значајан предиктор прекршајних и лакших делинквентних понашања и укупног делинквентног и ризичног понашања.

Трећа хипотеза гласила је да постоје статистички значајне разлике у изражености особина личности и ризичног и делинквентног понашања адолесцената с обзиром на социодемограф-

ске варијабле (пол, школски успех). Ова хипотеза делимично је потврђена.

Што се тиче разлика у изражености варијабли у односу на пол, добијено је да мушки испитаници показују статистички значајно израженије скорове на варијаблама: прекршајна и лакша делинквентна понашања, непожељна нормативна понашања, ризична сексуална понашања, коришћење или злоупотреба психоактивних супстанци, тешке крађе, провале, разбојништво, као и на генералној изражености делинквентног и ризичног понашања. Истраживања у домену друштвено неприхватљивих и ризичних понашања константно показују да је пол један од најзначајнијих и најучесталијих предиктора ове категорије понашања, при чему се показује да је оно израженије код младића. Такође, резултати истраживања показују да младићи готово увек манифестују теже облике друштвено неприхватљивог понашања од девојака (Moffit et al., 2001), као и да су особе мушког пола двоструко чешће склоније манифестацији делинквентног понашања од особа женског пола (Fagan et al., 2007). Такође, истраживање које је спроведено на адолесцентима старости од 12 до 15 година показало је да девојке исказују знатно мању учесталост друштвено неприхватљивог понашања које је повезано са крађом и насиљем (Fitzgerald, 2003), што је у нашем истраживању и потврђено.

Што се тиче полних разлика у изражености димензија особина личности, добијене су статистички значајне разлике у погледу изражености димензија савесност и отвореност, где је добијено да девојке имају статистички значајно израженије скорове. Ово је у складу са резултатом лонгитудиналног истраживања (Vecchione et al., 2012) спроведеног на узорку италијанских адолесцената, где је добијено да девојчице у периоду од 16 до 20 година показују значајније скорове на овим димензијама.

Што се тиче разлика на основу школског успеха, добијене су статистички значајне разлике на варијаблама савесност, отвореност, прекршајна и лакша делинквентна понашања, ризична и сексуална понашања, суицидална и аутоагресивна понашања и на генералном скору делинквентног и ризичног понашања. У наставку ћемо детаљније описати сваку добијену разлику.

Што се добијених разлика на димензији савесност тиче, резултати су показали да постоји статистички значајна разлика између ученика са добрим и ученика са одличним школским успехом, где ученици са одличним успехом имају израженије скорове на овој варијабли. Овај резултат је очекиван, будући да се

димензија савесности односи на особине као што су компетентност, одговорност, самодисциплина, организованост и друге, које умногоме доприносе томе да ученик буде посвећен учењу, а самим тим и да постиже бољи школски успех (Сорић, 2014). Димензија савесности из модела Великих пет се у више истраживања издвојила као значајан чинилац успеха у школи, на свим узрастима (Heaven, Ciarrochi, Vialle, 2007; Poropat, 2011; према: Шарчевић и Васић, 2014). Поједини аутори сматрају да димензија савесности може представљати бољи предиктор школског успеха од когнитивних способности (Furnham, Chamorro-Premuzic, McDougall, 2003, према: Шарчевић и Васић, 2014).

Резултати су показали да постоје и статистички значајне разлике у изражености димензије отворености на основу школског успеха. Наиме, добијене су статистички значајне разлике између испитаника са одличним и добрим школским успехом, где ученици са одличним успехом показују већи степен изражености ове димензије. Овај резултат потврђен је у различитим истраживања, где је такође добијено да је димензија отворености значајан позитиван корелат школског постигнућа, иако не тако снажан као савесност (Laidra, Pullman, Allik, 2007, према: Шарчевић и Васић, 2014). Овај резултат није изненађујући, с обзиром на то да димензија отворености обухвата специфичне особине као што су довитљивост, радозналост, сналажљивост, а које свакако могу утицати на постигнуће ученика (Смедеревац и Митровић, 2006). Неки аутори истичу и важности самог наставног процеса, тј. уколико се у настави подстичу истраживање и анализирање, то ће одговарати ученицима који имају изражену димензију отворености, те ће им самим тим на неки начин и бити олакшано да остваре бољи школски успех (Dale & Harrison, 2017, према: Врдољак и сар., 2018).

Што се тиче разлика у изражености различитих облика ризичног и девијантног понашања на основу школског успеха ученика, резултати показују да испитаници са довољним школским успехом имају статистички најизраженије скорове на варијаблима прекршајна и лакша делинквентна понашања и на варијабли укупан скор делинквентног и ризичног понашања. Испитаници са добрим школским успехом показују статистички најизраженије скорове на варијаблима ризична и сексуална понашања и суицидална и аутоагресивна понашања. Како је испитивање разлика вршено применом непараметријских мера, није могуће приказати детаљније међусобне разлике међу испитаницима. Ипак,

овај резултат делимично потврђује налазе претходних истраживања која су утврдила на ученици који имају слабији школски успех чешће учествују у понашањима која се могу окарактерисати као ризична и делинквентна у односу на ученике са бољим школским успехом (Ручевић, Ајдуковић, Шинцек, 2009). Осим тога, школско постигнуће, тј. школски успех се у литератури често наводи као један од потенцијалних ризичних фактора делинквентног понашања (Шобот и сар., 2010).

Закључак истраживања. Уопштено речено, показало се да постоје статистички значајне корелације између димензија особина личности и одређених категорија ризичног и делинквентног понашања на узорку адолесцената. Налази показују да димензије савесности и отворености статистички значајно корелирају са различитим категоријама ризичног и делинквентног понашања.

Што се тиче предиктивног утицаја димензија личности из модела Великих пет, добијени резултати показују да су једино димензије савесности и отворености статистички значајни предиктори појединих категорија ризичног и делинквентног понашања. Димензија савесности је статистички значајан предиктор прекршајних и лакших делинквентних понашања, тешких крађа, провала и разбојништва, суицидалних и аутоагресивних понашања и генералног делинквентног и ризичног понашања. Димензија отворености је статистички значајан предиктор прекршајних и лакших делинквентних понашања и укупног (генералног) делинквентног и ризичног понашања. Ови резултати указују да постоји могућност предикције непожељног понашања, уколико се израженост ових специфичних димензија узме у обзир.

Што се тиче разлика у изражености истраживачких варијабли с обзиром на пол, утврђено је да мушки испитаници показују израженије скорове на следећим варијаблама: прекршајна и лакша делинквентна понашања, непожељна нормативна понашања, ризична сексуална понашања, коришћење или злоупотреба психоактивних супстанци, тешке крађе, провале, разбојништво и укупан скор делинквентног и ризичног понашања. Са друге стране, испитанице показују статистички значајно израженије скорове на варијаблама савесност и отвореност.

Најзад, што се тиче разлика на основу школског успеха, добијене су статистички значајне разлике на варијаблама савесност, отвореност, прекршајна и лакша делинквентна понашања, ризична и сексуална понашања, суицидална и аутоагресивна понашања и генералном скору делинквентног и ризичног понашања.

Утврђена је статистички значајна разлика на димензији савесности између ученика са добрим и ученика са одличним школским успехом, где ученици са одличним успехом имају израженије скорове. Што се тиче димензије отворености, утврђена је статистички значајна разлика између ученика са одличним и добрим школским успехом, где они са одличним успехом показују већу израженост ове димензије.

Што се тиче разлика у изражености различитих облика ризичног и девијантног понашања на основу школског успеха ученика, резултати показују да испитаници са довољним школским успехом имају статистички најизраженије скорове на варијаблама прекршајна и лакша делинквентна понашања и на варијабли укупан скор делинквентног и ризичног понашања. Испитаници са добрим школским успехом показују статистички најизраженије скорове на варијаблама ризична и сексуална понашања и суицидална и аутоагресивна понашања. Неповољан школски успех често се наводи као један од потенцијалних ризичних фактора у објашњавању појаве ризичних и делинквентних понашања, мада се утицај који школског успеха не може посматрати одвојено од других ризичних фактора, како индивидуалних тако и срединских. Уопштено речено, проблем слабог школског успеха може бити одраз различитих аспеката функционисања деце и адолесцената и њихове околине и у зависности од испитивања може бити схваћен и као узрок, али и као последица ризичних и делинквентних понашања адолесцента (Ристић, 2019).

ЗАКЉУЧАК

У закључку самог рада, а у складу са намером, полазећи од чињеница да пракса у клиничкој психологији, психодијагностици деце и младих, форензичкој психологији, психологији менталног здравља и другим примењеним гранама психологије иде испред теорије и да су пракса и искуство, а потом истраживања пут до нових доприноса теоријским знањима у примењеној психологији, као члан тима са тимом мастераната и као ментор семинарских и мастер радова, иницирао сам више истраживања у оквиру предмета *Психодиагностика деце и младих*, *Форензичке психологије* и *Психологије менталног здравља*. Конкретни практични и теоријски доприноси овог и наших других истраживања у оквиру клиничке психологије јесу следећи:

- 1) У оквиру *Психодиагностика деце и младих* треба подсетити, пре свега, да је психодијагностика развојног доба, као саставни

део опште психодијагностике која се бави психодијагностиком деце и младих, неоправдано до данас остала прилично запостављена. Захваљујући методолошким начелима клиничког приступа у психодијагностици где постоје начела: скупине као оквира, „отворености“ психодијагностичке батерије, мултидимензионалности, фаворизовања техника широког дијапазона, експлоративност и других начела у могућности смо да психодијагностику деце и младих, а на основу овог и других поменутих наших истраживања обогатимо поред неких старих новим инструментима као што су: Инвентар Великих пет – БФИ (John & Srivastava, 1999), НЕХАСО шестофакторски модел структуре личности – НЕХАСО-PI-R (Lee & Ashton, 2006), СРДП – 2007 (Ручевић, Ајдуковић, Шинцек, 2009) упитник самоисказа ризичног и деликвентног понашања младих, Упитник психопатских црта SRP-3-SF (SRP-3-Short Form / Paulhus, Neumann, Hare, 2012), Упитник за процену агресивности (BODH; Dinić, Mitrović, Smederevac, 2014), Бас-Дуркиова скала BDHI (The Buss-Durkee Hostility Inventory, 1957), Упитник којим су мерени породичне ризико-факторе и криминално понашање (за потребе истраживања Мери Нешић, 2016), Упитник за процену схизотипалних црта личности (SPQ-BR; Cohen et al., 2010), FACES IV (Olson, Gorrall, Tiesel, 2006), Упитник за процену емоционалне интелигенције (TEIQue; Petrides, 2009).

- 2) У оквиру *Форензичке психологије*, која је суштински повезана са клиничком психологијом као примењеном граном психологије (поседно са психодијагностиком, у оквиру ње са психодијагностиком деце и младих), допринос је тај што бисмо постигли боље резултате у процени онога што је вероватна или највероватнија истина за појединца у датим околностима, а у вези са правном радњом која је предмет судског поступка увођењем нових психодијагностичких инструмената, које смо навели у тексту закључка под тачком 1. Уз напомену да у вези са писањем психолошке експертизе добијене резултате треба примењивати у складу са правилима и принципима клиничког метода и приступа и наведеном Миловом схватању и препорукама, водећи рачуна да јединственост и идиосинратичност не значе потпуно одсуство сличности међу људима (Meel, P. E., 1966), али и да постојаност у понашање личности никада не смемо схватити као апсолутну, већ искључиво као релативну.

- 3) У оквиру *Психолоије менталног здравља* треба истаћи да смо, поред истраживања узорка деце и младих деликвентног, асоцијалног понашања, истраживали и ризико-факторе таквог понашања код деце и младих који нису окарактерисани као деликвенти и починиоци кривичних дела. Уз помоћ упитника ризичног и деликвентног понашања младих и скала ризичног понашања, које су новијег датума и упитника личности петофакторским и шестофакторским моделом личности, пратећи неке од демографских података, на основу процене породичних односа, нивоа емоционалне и социјалне интелигенције испитаника и других параметара тежили смо ка томе да издвојимо, што смо и успели, неке од предиктора ризичног и деликвентног понашања адолесцената, што нам омогућава предузимања различитих превентивних активности, посебно у областима поремећаја понашања деце и младих. Идеја на којој радимо је израда превентивног програма/стратегије да код деце и младих овладавањем емоционалним и социјалним способностима/вештинама и усвајањем моралних принципа развијамо димензије савесност и отвореност и тиме, тј. мерама примарне превенције смањимо насиље, агресивно и деструктивно понашање младих.

- ЛИТЕРАТУРА Бацковић, Д., Максимовић, М., Стевановић, Д. (2007). Психосоцијални фактори ризика и злоупотреба психоактивних супстанција код адолесцената. *Војносаниџејски ѿрејлег*, 64 (5), 331–336.
- Влајковић, Ј. (2001). *Теорија и ѿпракса менталне хиѿијене*. Београд: Центар за примењену психологију.
- Врдољак, Г., Ловаковић, И., Куртовић, А. (2018). Особине личности, циљне оријентације и школски успјех. *Примењена ѿсихолоија*, 11 (3), 325–344.
- Жикић, О. и Драгишић, Т. (2009). *Личносћ и ризично сексуално ѿонашање*. У: Стефановић-Станојевић, Т. (прир.), *Сѿуденѿи, секс и дроѿа* (83–97). Ниш: Центар за научна истраживања САНУ – Универзитет у Нишу.
- Ђорђевић, И. (2019). *Породични односи, црће личносћи и склоносћ ка агресивним облицима ѿонашања адолесценатѿа* (одбрањен и необјављен мастер рад). Филозофски факултет, Косовска Митровица.
- Каледић Маглица, Б. (2010) Теоријски приступи у испитивању ризичних здравствених понашања. *Psihologijske teme*, 19 (1), 71–102.
- Лацковић-Гргин, К. (2006). *Психолоија адолесценције*. Јастребарско: Наклада Слап.

- Љубичић, М. (2012). Преглед дефиниција и трендова ризичних понашања младих. *Теме*, 36 (1), 85–100.
- Максимовић, Ј., Раковић, Д., Јовановић, И., Чоловић, П. (2008). Повезаност вршњачког насиља, особина личности и васпитних ставова. *Примењена психологија*, 1 (3-4), 125–144.
- Међедовић, Ј. (2009). Базична структура личности и криминалитет. *Примењена психологија*, 2 (3), 339–367.
- Опсеница Костић, Ј. (2012). *Адолесценци и њихови родитељи у светлу ПАРТ теорије* (одбрањена докторска дисертација). Филозофски факултет, Ниш.
- Ристић, Б. (2019). Структура личности и ризико-фактори код адолесцената (одбрањен и необјављен мастер рад). Филозофски факултет, Косовска Митровица.
- Ручевић, С., Ајдуковић, М., Шинцек, Д. (2009). Развој упитника самоисказа ризичног и деликвентног понашања младих (СРДП – 2007). *Криминологија и социјална инжињерија*, 17, 1–11.
- Ручевић, С. (2009). Повезаност привржености родитељима с ризичним и делинквентим понашањем код адолесцената. *Друштвена испитивања*, 20 (1), 167–187.
- Ручевић, С. (2010). *Однос викијимизације, антисоцијалног понашања и психопатских особина код младића и девојака* (одбрањена докторска дисертација). Загреб: Одсек за психологију Филозофског факултета, Загреб.
- Смедеревац, С. и Митровић, Д. (2006). *Личности, методи и модели*. Београд: Центар за примењену психологију.
- Сорић, И. (2014). *Саморегулација учења: Можемо ли научити учити*. Јастребарско: Наклада Слап.
- Станојевић, А. (2019). *Схизоидне карактеристике и емоционална интелигенција као фактори агресивности адолесцената* (одбрањен и необјављен мастер рад). Филозофски факултет, Косовска Митровица.
- Фулгоси, А. (1997). *Психологија личности: теорије и испитивања*. Загреб: Школска књига.
- Шарчевић, Д. и Васић, А. (2014). Социодемографски и психолошки корелати школског успеха. *Примењена психологија* 7 (3), 401–427.
- Шобот, В., Ивановић-Ковачевић, С., Марковић, Ј., Срдановић-Мараш, Ј., Мишић-Павков, Г. (2010). Малолетничка делинквенција. *Епсами*, 32 (3), 53–61
- Нешић, М. (2019). *Личности, породични ризико-фактори и психопатологија као предиктори криминалног понашања код адолесцената* (одбрањен и необјављен мастер рад). Филозофски факултет, Косовска Митровица.
- Berger, J. (1979). *Psihodijagnostika*. Beograd: Nolit.

- Fagan, A., Van Horn, L., Hawkins, D., Arthur, M. (2007). Gender Similarities and differences in the Association Between Risk and Protective Factors and Self-Reported Serious Delinquency. *Prevention Science*, 8, 115-124.
- Fitzgerald, R. (2003). *An examination of sex differences in delinquency*. Crime and Justice research paper series. Ottawa: Canadian Centre for Justice Statistics.
- France, A. (2000). Towards a sociological understanding of youth and their risk taking. *Journal of Youth Studies*, 3, 317-331.
- Gullone, E. & Moore, S. (2000). Adolescent risk taking and the Five-factor model of personality. *Journal of Adolescence*, 23, 393-407.
- Heaven, C. L. (1996). Personality and self-reported delinquency: Analysis of the "Big Five" personality dimensions. *Personality and Individual Differences*, 20 (1), 47-54.
- John, O. P. & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In: Pervin, L. A. & John, O. P. (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research 2* (102-138). New York: Guilford Press.
- Justicia, F., Benitez, J. L., Pichardo, M. C., Fernandez, E., Garcia, T., Fernandez, M. (2006). Towards a New Explicative Model of Antisocial Behaviour. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4 (2), 1696-2095.
- Krstić, M. (2009). *Principi zaštite mentalnog zdravlja dece, mladih i njihovih porodica u izbeglištvu*. Niš: Spektar.
- Krug, E. G. et al. (2002). *World report on Violence and health*. Geneva: World Health Organization.
- Leadbeater, B. J., Kuperminc, G. P., Blatt, S. J., Hertzog, C. (1999). A multivariate model of gender differences in adolescents' internalizing and externalizing problems. *Developmental Psychology*, 35 (5), 1268-1282.
- Markey, C. N., Markey, P. M., Tinsley, B. J. (2003). Personality, puberty and preadolescent girls' risky behaviors: Examining the predictive value of the five-factor model of personality. *Journal of Research in Personality*, 37, 405-419.
- Meel, P. (1956). *Clinical versus statistical prediction*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behavior: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin longitudinal study*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Nietzel, M. T., Bernstein, D. A., Milich, R. (2001). *Uvod u kliničku psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Popović, B. (1971). *O psihološkom predviđanju ponašanja*. Beograd: Savezni biro za poslove zapošljavanje.
- Soane, E. & Chimel, N. (2004). Are risk preferences consistent? The influence of decision domain and personality. *Personality and Individual Differences*, 38, 1781-1791.

Vecchione, M., Alessandri, G., Barbaranelli, C., Caprara, G. (2012). Gender differences in the Big Five personality development: A longitudinal investigation from late adolescence to emerging adulthood. *Personality and Individual Differences*, 53 (6), 740–746.

MIROSLAV Ž. KRSTIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY, DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

BOJANA M. RISTIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

CONSCIENTIOUSNESS AND OPENNESS AS PREDICATORS OF RISK
AND DELINQUENT BEHAVIOUR OF ADOLESCENTS

The authors intended to single out some predictors of risk and delinquent behaviour of adolescents aiming to take various preventive activities, particularly in the sphere of the behavioural disorders of children and the young. For the purpose of this paper, the authors used the Questionnaire for Risk and Delinquent Behaviour of the Young, the Scales of Risk Behaviour—both of a recent date—and the Questionnaires of Dimensions/Characteristics of Personalities of Five-Factor and Six-Factor Personality Models, following some of demographic data, on the basis of assessment of family relationships, level of emotional and social intelligence of the examinees and other parameters. The intention was to use the reviews of four specific studies referenced in the paper to make practical and theoretical contribution, primarily in psycho-diagnostics, forensic psychology, psychology of mental health of children and the young in prediction of their behaviour. The contribution will be useful for psychology and science in general, because the prediction is one of the most important objectives of science. In this paper, due to the size limitations, the authors will deal with only the study entitled “The Structure of Personality and Risk Factors with Adolescents” with a suggestion of practical application in clinical psychology and applied branches of clinical psychology.

The objective of the research was to question whether the personal traits are statistically significant predictors of risk and delinquent behaviour of adolescents. Besides the research of the predicative influence, the differences in the relationship to socio-demographic traits of adolescents were investigated as well. One hundred thir-

ty-five high school students participated in the investigation. The dimensions of the personality were investigated using the Big Five Inventory (BFI), while the risk and delinquent behaviours were investigated using the 2007 questionnaire SRDP. The results show that the dimensions of conscientiousness and openness represent the predictors of various categories of risk and delinquent behaviour.

In conclusion, as a practical and theoretical contribution of this and other studies within the teamwork of a mentor and MA students, the authors shortly emphasize:

Thanks to the methodological principles of the clinical approach in psycho-diagnostics—where there are the principles of: a group as a framework of “openness” of psycho-diagnostics battery, multidimensionality, favouring the wide range techniques, exploratory and other principles—the authors are in the position to enrich the psycho-diagnostics of children and the young with both traditional and new instruments.

In the scope of forensic psychology, which is essentially connected to clinical psychology as the branch of applied psychology (especially to psycho-diagnostics, in its scope with psycho-diagnostics of children and the young), the contribution is such that better results are achievable in the estimation of what is probable or the most probable truth for an individual in given circumstances, and in relation to a legal action which is the subject of a trial by introducing new psycho-diagnostic instruments.

The authors singled out some predictors of risk and delinquent behaviour which enable them to take various preventive actions, especially in the field of behavioural disorders of children and the young.

The authors hope to have made certain contribution in better prediction of behaviour of children and the young.

KEYWORDS: personality traits; risk and delinquent behaviour; adolescents.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).